

BALOGH ANDRÁS

KESERŰ MEGJEGYZÉSEK AZ EURÓPAI UNIÓRÓL

ELBIZONYTALANODÁS ÉS KIÁBRÁNDULÁS

Most, a XXI. század első évtizedének végén ismét új, történelmi jelentőségű kihívások jelentek meg. Ismét nem tudjuk biztosan, milyen irányban lehet és kell haladnia az Uniónak. Az Alkotmányos Szerződés majd a Lisszaboni Szerződés elfogadtatásának megtorpedózása nem egyszerűen jogi-adminisztratív nehézségeket jelez. Mély politikai válság fejeződik ki, amely jóval korábban kezdődött, de elmélyítette és tudatosította az a pénzügyi és gazdasági válság, amelynek egyelőre sem mértékét, sem következményeit, sem lefolyásának időtartamát nem tudjuk előrejelezni.

Mindazoknak, akik hisznek abban, hogy szükséges az európai közös álmom fokozatos megvalósítása, mert e nélkül Európa nemzetei nem lesznek számottevő és sikeres tényezők, és még fennmaradásuk is kétséges lehet, őszintén szembe kell nézniük a kialakult helyzettel. Mindenekelőtt el kell ismerni, hogy ha tragédia nem is következett be, az Unió válságban van, józanul fel kell tárni ennek okait, és a pontos diagnózis után lehet kijelölni a feladatokat. Mind az elemzésben, mind az új tennivalók meghatározásában az új tagoknak egyenrangú és tevékeny szerepet kell vállalniuk.

Ma még messze vagyunk egy tudományos igényű diagnózis felállításától. A jelenlegi válságkezelést az egyes tagállamok kicsinyes önzése és politikai vezetőinek a túléléséért folytatott és bármilyen, jövőre vonatkozó víziót nélkülöző lépései jellemzik.

Az európaiak számára akkor volna vonzó az Unió, ha versenyképes szociális államokat tudna megvalósítani. A szociális államnak azonban éppen a lebontása folyik, miközben a versenyképesség is romlik.

Be kell ismernünk, hogy illúzióknak bizonyultak azok a nagyra törő elképzelések, amelyek szerint az Európai Unió egységes lelkesedést kiváltó, óriási energiákat mozgósítani, illetve felhalmozni képes szerveződés lehet, amely hamarosan idejét múlttá teheti a történelem folyamán oly sok gondot okozó nemzetállamokat. A tapasztalat azt mutatja, hogy a kibontakozó

nemzetekfelettség korántsem vált ki olyan lelkesedést a népekből, mint annak idején a nemzetállamok létrejötte. Ismeretes, hogy a nemzetállamok létrehozásáért hatalmas embertömegek voltak hajlandók anyagi áldozatokat hozni, alkalomadtán az életüket sem sajnálták értük. Az Európai Uniónak sem a zászlaja, sem gyönyörű himnusza semmiféle hasonló emóciót nem vált ki az emberekből.

Egyébként a nemzetekfelettség gondolata igen bátortalanul jelenik meg az Unió dokumentumaiban. Sokan úgy vélik, hogy az Európai Unió nem igazán demokratikus módon megválasztott vezetők irányítása alatt működik. Az európai polgár nehezen képes eligazodni azokban a hatalmi viszonyokban, amelyek a sorsát sok tekintetben meghatározzák. Nem látja át, kik is hozzák az ő életét érintő döntéseket, és miért éppen azokat hozzák. Tehát az európai polgár — nem teljesen alaptalanul — úgy érzi, hogy nincsen sok köze a különféle európai intézményekhez. Az európai dokumentumok olvashatatlanok. Az eurobürokraták távol vannak és megközelíthetetlenek. Jól mutatja a problémát, hogy az Európai Parlament megválasztásában sokkal kevesebben vesznek részt, mint a nemzeti parlamentek megválasztásában, és amennyiben az EP választások nagyobb érdeklődést váltanak ki, mint legutóbb Magyarországon, akkor a választók elsősorban belpolitikai kérdésekben foglalnak állást. Ráadásul ez az Európai Parlament nem választ meg semmiféle kormányt, hiszen az Európai Uniónak nincs is kormánya. Ilyenformán tehát a Közösségnek nagy demokratikus deficitje van. Amikor az Unió vezetői arról nyilatkoznak, hogy a fő feladat az, hogy közel hozzák az állampolgárokhoz az Uniót, nem tesznek egyebet, mint azt, hogy beismerik: valami nem igazán jól működik a Közösségben.

Mindazonáltal szükséges emlékeztünkben tartani, hogy az Unió létrehozásával a történelemben példátlan kísérletről van szó: Arról, hogy önkéntes alapon hoznak létre szuverén államok egy új, potenciálisan közös államiságot.

Először fordul elő, hogy nem egy erős állam, erőszakkal, fenyegetéssel, hatalmi nyomással kíván maga alá gyűrni másokat, és így hoz létre egy hatalmas egységet, hanem az valódi önkéntesség és konszenzus alapján jön létre. Most a kérdés az, hogy ez az önkéntes „birodalomalapítási” törekvés mennyire mozgósíthatja az embereket. Úgy fest, hogy egyelőre ennek nem átütő az elfogadottsága. Jelenleg a tagországok lakosságának fele, vagy több mint fele a Közösség továbbfejlesztésének ellenzőjévé vált.

És nem arról van szó, hogy a kelet-európai országok felvétele okozott valamiféle kiábrándulást a régebbi tagok körében. A kiábrándulás régebben kezdődött. Hosszabb ideje tapasztalható, hogy a régebbi tagországokban meglehetősen nagy a közöny az Unió különféle intézményeivel kapcsolatban. Az átlagember nem tudja, hogy a kvázi-kormányként

funkcionáló Európai Bizottság hogyan is működik a valóságban: az európai biztosok nevét legfeljebb a saját országukban ismerik; arról pedig fogalmuk sincs az embereknek, hogy ezek a biztosok mit is csinálnak. Azt viszont időről időre érzékelik az „uniós állampolgárok”, hogy a szóban forgó intézmények és funkcionáriusaik valamilyen módon korlátozzák az ő ilyen vagy olyan tevékenységüket.

Ezen nem változtat az sem, hogy tudjuk: az Európai Unió demokratikusan, alkotmányosan, fokozatosan, konszenzusokat kialakítva kíván előrehaladni.

Az általános kiábrándultság fontos összetevője az, hogy egy immáron hosszan elnyúló gazdasági stagnálási időszakot élünk át, amely a II. világháború óta nem látott válságban csúcsosodott ki. Nagy arányú és növekvő a munkanélküliség, látványosan nyilvánul meg a versenyképesség hiánya. Egyre inkább az a benyomásunk támad, hogy a különböző nagyszabású európai uniós projektek nagyon hasonlítanak a hajdani szovjet típusú utolérési stratégiákhoz. Ez önmagában nem értékelhető negatívumként, hiszen minden bürokráciának vannak terméketlen elképzelései. A stagnálás, sőt a válság sem ítéhető önmagában problematikusnak, hiszen az egyetemes gazdaságtörténetből jól ismert, hogy a gazdaság fejlődése hullámzászerű: vannak jobb és rosszabb gazdasági korszakok, így ennek a mostani válságnak is vége kell szakadnia egyszer. Az igazi probléma az, hogy az Európai Unió válsága a jelenlegi világgazdasági recessziótól függetlenül keletkezett, és megoldása sem következhet automatikusan a világgazdaság újjáéledéséből.

Az Unió vonzereje saját polgárai számára nem elég erős. Ez pedig abból származik, hogy az Uniónak nincsenek jelenleg igazán vonzó céljai, amelyek kifejleszthetnék az Európai Unióhoz tartozó nemzetállamok polgáraiban az európai identitást.

Nekünk, magyaroknak, de nemcsak nekünk, hanem általában az Európai Unióhoz újonnan csatlakozott országoknak, seregnyi illúzióval kell leszámolnunk. Úgy hittük, hogyha sikerül belépnünk ebbe az elit-klubba, akkor történelmünk folyamán először, végre, elismerten szerves részei lehetünk a fejlett nyugati világnak. Ennek a hitnek – pontosabban: illúzióknak – az összeomlása miatt most nálunk legalább akkora, vagy talán nagyobb, a csalódottság, mint Nyugat-Európában.

MILYEN MODELLT KÖVESSÜNK?

Az Európai Unió számára nem világos, hogy milyen modell szerint kellene építkeznie. Magyarán: hogy miben különbözik az Európai Unió az Egyesült Államoktól és más államoktól. Nincsen egyértelmű válasz arra, hogy a globalizálódó világgazdaságban mi az értelme annak, hogy egy külön

európai alrendszer csináljunk. És ha van értelme, akkor vajon az-e az értelme, hogy az amerikai modellel szemben egy szociális Európa modelljét valósítsuk meg? Ez igen komoly kérdés, mivel ha alaposabban megvizsgáljuk a dolgot, azt tapasztaljuk, hogy az Európai Unió semmi mást nem tesz, mint azt, hogy egy az amerikai modellre minél jobban hasonlító szisztémát akar elfogadtatni mind magával a Közösséggel, mind a hozzá tartozó nemzetállamokkal. Ez bizonyos szempontból teljesen érthető, hiszen mindig a fejlettebb szokott például szolgálni. Azonban ennek az a veszélye, hogy az Európai Unió saját karaktere nem fog kialakulni. Tehát, ha az Unió csupán annyit mond, hogy a versenyképességet kívánja erősíteni, hogy egy hatékonyabb piacgazdaságot kíván csinálni, akkor tulajdonképpen semmit nem mond Európáról. Hiszen nem mondja, hogy mi ebben az, ami specifikusan európai. Ha azt mondja, hogy az európai modell abban különbözik a világban jelenleg működő többi modelltől, hogy humanizáltabb, akkor már mond valamit. De mi ez a humanizáltság? Vélhetően az volna, amit nemrégiben szociális piacgazdaságnak nevezünk. Csakhogy erről ma már szinte senki nem beszél. Pedig Európának ez idáig ez jelentette az igazi vonzerejét. Az, hogy nem kívánt leszakadva látni sem társadalmi csoportokat, sem egyéneket, sem régiókat. Az eddigi amerikai modell egészen más koncepción alapult. Ha Európa átveszi ezt a koncepciót, akkor megkülönböztető sajátosságairól, különleges értékeiről mond le. Hiszen a világ úgy gondolja, hogy Európa valami olyasmit kíván megvalósítani, amit eddig még senki nem tudott. Csakhogy jelenleg éppen az úgynevezett jóléti állam lebontása van folyamatban szinte mindegyik európai államban, attól függetlenül, hogy ott konzervatívok vagy szociáldemokraták vannak hatalmon. Ennek a projektnek viszont – nagyon is érhetően – nincsen vonzereje. A baloldal azt kérdezi: ha megsemmisítitek a szociális államot, mivel leszünk jobb helyzetben, mint tíz esztendővel ezelőtt? Elveszítjük a munkahelyeinket, az amerikaiaktól való leszakadásunk növekszik, közben feladjuk mindazokat a vívmányokat, amelyek révén Európa Európa lett! Ezzel szemben természetesen ott merednek azok az érvek, amelyek szerint, ha továbbra is fenn akarunk tartani egy modellt, amelyet nem tudunk finanszírozni, akkor pusztulásra vagyunk ítélve...

Ebben a vonatkozásban nem megkerülhető az eddigi domináns amerikai gazdasági és társadalmi modell fenntarthatóságának problémája. A berobbanó pénzügyi-gazdasági válság és a részben vele összefüggésben kibontakozó új amerikai politika az Obama-kormányzat hivatalba lépésével radikálisan megkérdőjelezte azoknak a gazdasági és politikai filozófiai közhelyeknek az érvényességét, amelyek egyedül üdvözítőnek az állam szerepének lebontását, a piac mindenhatóságának erősítését, az állami újraelosztás és szociális felelősség elutasítását tekintették. Európa szerencsétlen helyzetbe került. Kontinensünk nagy országaiban, és sok

kisebben is, az elmúlt években olyan vezetők kerültek hatalomra, akik egy mára már megtépázott tekintélyű és alapjaiban az Egyesült Államokban is elutasított neokonzervatív-neoliberális modellt tettek magukévá. Képes lesz-e az EU jelenleg meghatározó politikai garnitúrája váltani, vagy ezt a feladatát ellenfelére testálja? És vajon az ellenfelek felkészültek-e és hajlandók-e változtatásra? Létezik-e egyáltalán alternatív modell?

A mostani, válságosnak tűnő helyzetnek lehetnek jó eredményei is. Ami ma kudarc, történelmi perspektívában nem feltétlenül az. Annál inkább, mert a kudarc mindennél erősebben ösztönöz a realisabb gondolkodásra. Abban reménykedhetünk, hogy az eddig elért eredményeket az Európai Unió meg fogja tartani. Hiszen a kritikák ellenére nagyon sok minden jól működik a Közösségben. Az önmagában véve óriási érték, hogy kialakult egy határok nélküli gazdasági együttműködés, hogy a pénzügyek nemzetek felettivé váltak. Túlbecsülhetetlen az, hogy az emberek, az eszmék, az áru és a tőke a schengeni határok között szabadon mozoghat. (Ez akkor is érték, ha most azt tapasztaljuk, a válság is könnyen átgázol a határokon. De e tekintetben fontos emlékezni arra, hogy az 1929-es nagy válság idején, azaz a nemzetállamiság fénykorában sem lehetett megakadályozni a pénzügyi összeomlás gyors terjedését.) Az, hogy végleg eltemetődtek a francia–német ellentétek, különleges jelentőségű. Az, hogy bátor politikai döntés nyomán egyesült Kelet- és Közép-Európa jó része Nyugat-Európával, ugyancsak nagyon nagy dolog. Annál is inkább, mert az az egység, amiről beszélni szokás, korábban ténylegesen soha nem volt valóság. Ezeknek a vívmányoknak a megtartása hatalmas világpolitikai tett.

Azt azonban tudjuk: ha csak az eddigi eredményeket akarjuk megtartani – mondván, hogy ezek így is különlegesen és lenyűgözően –, akkor vereséget szenvedünk. Pusztán a válság menedzselésével nemcsak a jövő alakításáról mondunk le, hanem a jelenlegi vívmányokat sem tudjuk megtartani.

Balogh András az ELTE történész professzora, diplomata – volt indiai és thajföldi nagykövet –, a Medgyessy-kormány egykori nemzetközi stratégiai főtanácsadója, az Ázsia–Európa Alapítvány (ASEF) vezetőségének magyar tagja, az MSZP jelenlegi elnökbhelyettese.